

ویژگی‌ها و گرایش‌های علوم سیاسی در ایران: نگاهی از دریچه نشریات تخصصی این رشته

دکتر ابوالفضل دلآوری*

چکیده

وضعیت نشریات تخصصی علوم سیاسی در ایران بسیاری از ویژگی‌ها و گرایش‌های این رشته در کشور را بازتاب می‌دهد. انتشار این نشریات با فاصله‌ای طولانی پس از تأسیس این رشته آغاز شده و با وقفه‌هایی نیز همراه بوده است. تاریخچه کوتاه این نشریات بر اساس تعداد، تنوع و محتوا را می‌توان به سه دوره متمایز (یک دوره قبل از انقلاب و دو دوره بعد از انقلاب) تقسیم‌بندی کرد. بر این اساس، بررسی وضعیت و محتوای این نشریات نشان می‌دهد رشته علوم سیاسی در ایران شدیداً آموزش‌محور و تا حدود زیادی متکی به منابع و متون خارجی بوده و فعالیت‌های پژوهشی - آن‌هم از نوع روشمند، بنیادی و کاربردی - در آن از جایگاه و سابقه چندانی برخوردار نبوده است. گرایش به موضوعات کلی و انتزاعی و مباحث نظرورزان در این رشته، بر موضوعات و مباحث انضمامی و کاربردی - به‌ویژه در مورد مسائل سیاسی ایران - غلبه داشته است. از لحاظ هویت و پارادایم علمی، این رشته از استقلال چندانی برخوردار نبوده و از این لحاظ تحت الشعاع رشته‌های حقوق، جامعه‌شناسی و فلسفه بوده است. با این وجود، در سال‌های اخیر، نشانه‌های استقلال نسبی از لحاظ هویت و پارادایم علمی و همچنین گرایش‌هایی به افزایش اهمیت فعالیت‌های پژوهشی و تلاش جهت انجام پژوهش‌های روشمندتر و کاربردی‌تر از جمله در مورد مسائل سیاسی کشور در این رشته به چشم می‌خورد.

* استاد علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی

نشریات تخصصی در هر یک از رشته‌های علمی، مهمترین شاخص برای سنجش وضعیت دانش علمی و به‌ویژه فرآورده‌ها و دستاوردهای پژوهشی در آن رشته به حساب می‌آیند. این موضوع در مورد رشته علوم سیاسی و در کشور ایران نیز صدق می‌کند. نشریات تخصصی علوم سیاسی به‌نسبت سابقه این رشته در ایران، از پیشینه چندان زیادی برخوردار نیستند. معدود نشریاتی هم که در فاصله سال‌های ۱۳۴۹ تا ۱۳۵۲ شروع به انتشار کردند با وقوع انقلاب و سپس تعطیلی دانشگاه متوقف شدند. اما از سال ۱۳۶۵ به این سو، دوره جدیدی در انتشار این‌گونه نشریات آغاز شد که تا امروز ادامه دارد. این دوره ابتدا با رشد تدریجی و سپس با رشد سریع این نشریات همراه بوده است.

امروزه در ایران حداقل ۵۵ عنوان نشریه تخصصی ادواری مرتبط با علوم سیاسی غالباً در شکل فصلنامه از سوی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی مختلف (دولتی و غیردولتی)، انجمن‌های علمی و اشخاص حقیقی منتشر می‌شود و در هر فصل صدها مقاله علمی در مورد موضوعات و مسائل مختلف سیاسی از سوی اساتید، پژوهشگران و دانش‌آموختگان این رشته منتشر می‌شود. بنابراین ادبیات علمی موجود در این نشریات می‌تواند نماینده خوبی برای علوم سیاسی در کشور باشد. مفروض این مقاله این است که با بررسی وضعیت و تحولات کمی و کیفی این نشریات می‌توان برخی از ویژگی‌ها و تحولات رشته علوم سیاسی در ایران - حداقل در طی دوره انتشار این نشریات - را شناسایی کرد. بنابراین سؤال مقاله این است: وضعیت نشریات تخصصی علوم سیاسی بیانگر کدام ویژگی‌ها، گرایش‌ها و ظرفیت‌های این رشته در ایران است؟

در این مقاله پس از اشاره‌ای به روش بررسی موضوع، کوشش خواهیم کرد تا ریخچه، تحولات کمی و محتوای علمی نشریات تخصصی علوم سیاسی در ایران را مورد مطالعه و بررسی قرار دهیم و داده‌های مورد نیاز برای پاسخ به این سؤال را جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تحلیل کنیم.

روش بررسی موضوع

در این مقاله از هر دو روش اسنادی و میدانی برای جمع‌آوری داده‌ها و از روش آماری برای تجزیه و تحلیل آنها استفاده شده است. آرشیو نشریات تخصصی

علوم سیاسی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی، فهرست‌ها و اطلاعات موجود در مراکز اسناد و پایگاه‌های اطلاعاتی، قوانین، آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها و فرم‌های مربوط به مجوزها و ضوابط انتشار، درجه علمی نشریه و ارزیابی مقالات نشریات به‌عنوان بخشی از منابع اسنادی و محتوای مقالات مندرج در شماره‌ها و عناوین مختلف این نشریات به‌عنوان بخش دیگری از این نوع منابع مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در کنار آن اطلاعات و داده‌هایی از طریق مصاحبه با مسئولین و گردانندگان برخی از نشریات جمع‌آوری شده است.

داده‌های جمع‌آوری شده در ذیل مقوله‌ها و دوره‌های زمانی مورد بررسی، جمع‌آوری، طبقه‌بندی و در قالب جداول و نمودارهایی تنظیم و ارائه شده‌اند. سپس این داده‌ها مورد بررسی‌های تاریخی، آماری و مقایسه‌ای قرار گرفته‌اند.

تاریخچه نشریات تخصصی علوم سیاسی در ایران

گرچه رشته علوم سیاسی در ایران سابقه‌ای یک‌صد ساله دارد اما سابقه انتشار نشریات تخصصی در آن رشته کمتر از چهل سال است. مدرسه علوم سیاسی که در سال ۱۲۸۰ تأسیس شد، تربیت کادرهای دیپلماتیک برای وزارت خارجه را هدف قرار داده بود و بنابراین اصولاً با فعالیت‌های پژوهشی و انتشار آثار علمی چندان کاری نداشت. این وضعیت با تأسیس رشته علوم سیاسی در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران نیز کم و بیش ادامه یافت. با تأسیس مرکز مطالعات عالی بین‌المللی وابسته به این دانشکده در سال ۱۳۴۶ اولین تلاش‌ها جهت انجام فعالیت‌های پژوهشی در مورد امور و مسائل سیاسی آغاز شد؛ گرچه تا چند سال بعد هنوز نشریه خاصی برای انتشار آثار علمی و تحقیقاتی این رشته وجود نداشت. در سال ۱۳۴۹ مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران به‌صورت فصلنامه شروع به انتشار کرد و اگرچه بخش اعظم مقالات این نشریه به رشته و اساتید حقوق اختصاص داشت اما در هر شماره آن چند مقاله از اساتید علوم سیاسی دانشکده و یا پژوهشگران مرکز مطالعات عالی بین‌المللی به چاپ می‌رسید.

از این نشریه تا وقوع انقلاب در سال ۱۳۵۷، ۲۰ شماره منتشر شد و جمعاً ۵۲ مقاله سیاسی در آن به چاپ رسید. از سوی دیگر، از سال ۱۳۵۲ مرکز مطالعات عالی بین‌المللی نیز نشریه تخصصی روابط بین‌الملل را به دو زبان فارسی و انگلیسی منتشر کرد که حاوی مقالات و پژوهش‌های اعضای هیأت علمی و پژوهشگران آن مرکز و

همچنین گروه علوم سیاسی دانشکده حقوق دانشگاه تهران بود. از این نشریه نیز تا وقوع انقلاب ۱۲ شماره فارسی و ۱۴ شماره انگلیسی به چاپ رسید.

با وقوع انقلاب و سپس انقلاب فرهنگی و تعطیلی چند ساله دانشگاه‌ها، انتشار نشریات نامبرده متوقف شد. پس از بازگشایی دانشگاه‌ها در سال ۱۳۶۲ تا چند سال اثری از نشریات تخصصی علوم سیاسی به چشم نمی‌خورد. دوره جدید انتشار نشریات تخصصی علوم سیاسی از سال ۱۳۶۵ به بعد آغاز شد. با تأسیس چند مؤسسه و مرکز پژوهشی در خلال سال‌های ۱۳۶۲ تا ۱۳۶۸ (نظیر دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، مرکز تحقیقات استراتژیک ریاست جمهوری، مرکز پژوهش‌های علمی و استراتژیک خاورمیانه) همچنین با گسترش گروه‌های آموزشی علوم سیاسی در دانشگاه‌های مختلف کشور طی آن سال‌ها، تلاش برای انتشار نشریات تخصصی نیز آغاز شد. طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۰، ۴ عنوان نشریه در زمینه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل آغاز به کار نمودند. این رقم تا سال ۱۳۷۵ به ۹ عنوان رسید.

از نیمه دوم دهه ۱۳۷۰ روند رشد نشریات تخصصی علوم سیاسی سرعت بیشتری گرفت. این وضعیت علاوه بر اینکه از افزایش و گسترش بیشتری در مراکز و مؤسسات آموزشی و پژوهشی مرتبط با سیاست و روابط بین‌الملل ناشی می‌شد، از یک موضوع دیگر نیز تأثیر می‌پذیرفت؛ اینکه از اواخر دهه ۱۳۶۰ به تدریج امر پژوهش از سوی نظام مدیریت کشور و همچنین نظام آموزش عالی مورد توجه بیشتری قرار گرفت. از جمله اینکه انجام فعالیت‌های پژوهشی و انتشار آثار علمی به یکی از معیارهای اصلی استخدام، ارتقاء و ترفیعات اعضای هیئت علمی تبدیل شد. تعداد نشریات تخصصی علوم سیاسی در سال ۱۳۸۰ به ۲۲ عنوان و در سال ۱۳۸۵ به بیش از ۵۵ عنوان رسید. جدول و نمودار زیر تحولات رشد نشریات تخصصی علوم سیاسی در دوره مورد بررسی را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱: رشد تعداد (عناوین) نشریات تخصصی علوم سیاسی در ایران (۱۳۴۹-۱۳۸۵)

دوره زمانی	-۱۳۴۹	-۱۳۵۲	-۱۳۵۹	-۱۳۶۱	-۱۳۶۶	-۱۳۷۱	-۱۳۷۶	-۱۳۸۱
تعداد نشریات تخصصی علوم سیاسی	۵۱	۵۸	۶۰	۶۵	۷۰	۷۵	۸۰	۸۵
رشد مطلق	۱	۳	۱	۰	۴	۹	۲۲	۵۵
رشد نسبی (به درصد)		+۲	-۲	-۱	+۴	+۵	+۱۳	+۳۳
		+۲۰۰	-۲۰۰	-۱۰۰		+۱۲۵	+۱۴۴	+۲۵۰

مشخصات نشریات تخصصی علوم سیاسی در ایران

هم‌اکنون بیش از ۵۵ عنوان نشریه ادواری تخصصی مرتبط با علوم سیاسی در ایران منتشر می‌شود. از این میان، حدود ۳۵ عنوان نشریه به علوم سیاسی اختصاص دارد و بقیه به صورت مشترک با برخی رشته‌های دیگر (نظیر حقوق، اقتصاد، جامعه‌شناسی و فلسفه) منتشر می‌شوند. در این موارد، بخشی از محتوای هر شماره و یا تمامی محتوای برخی از شماره‌های یک نشریه به موضوعات و مسائل سیاست و روابط بین‌الملل اختصاص دارد (۱). جدول زیر، توزیع عناوین نشریات از لحاظ اختصاص به علوم سیاسی و یا مشترک با دیگر رشته‌ها، نشان می‌دهد:

جدول شماره ۲: توزیع نشریات علوم سیاسی از حیث اشتراک با دیگر رشته‌ها

رشته نشریه	علوم سیاسی منحصر به	مشترک با حقوق	مشترک با اقتصاد	مشترک با اجتماعات	مشترک با فلسفه	مشترک با ادبیات	مشترک با تاریخ	مشترک با نظام‌های علوم	مشترک با علوم انسانی به‌طور عام	مشترک با علوم دیگر	تعداد
۲۵	۷	۳	۳	۳	۱	۳	۴	۴	۵	۵۵	
۴۵/۵ درصد	۱۲/۷	۵/۵	۵/۵	۵/۵	۱/۸	۵/۵	۷/۳	۷/۲	۹/۱	۱۰۰	

همانطور که داده‌های مندرج در جدول شماره ۲ نشان می‌دهد، حدود نیمی از نشریات شناسایی شده، به‌طور کلی (و منحصر) به رشته علوم سیاسی و روابط بین‌الملل تعلق دارند. از میان بقیه نشریات نیز بیشترین موارد به صورت مشترک با رشته حقوق و سپس مجموعه رشته‌های موسوم به علوم انسانی تعلق دارند. موضوع اخیر، عمدتاً ناشی از وابستگی سازمانی گروه‌های علوم سیاسی به‌ویژه در دانشگاه‌های دولتی به دانشکده‌های حقوق و یا دانشکده‌های علوم انسانی است که سابقه‌ای دیرینه در نظام آموزش عالی ایران دارد. در مورد بقیه نشریات، آنچه باعث اشتراک و درآمیختگی مباحث و مقالات مربوط به علوم سیاسی با دیگر رشته‌های علمی شده است چندان ربطی به وابستگی تشکیلاتی و سازمانی این رشته ندارد، بلکه غالباً ناشی از علائق چندگانه ناشران و گردانندگان این نشریات است. نشریات تخصصی و یا نشریات مربوط به آن دسته از مؤسسات پژوهشی که متولی امور سیاست‌گذاری و راهبردها هستند، معمولاً چنین گرایش‌های چند منظوره‌ای دارند که محتوایی دو یا چند رشته‌ای به نشریات آنان می‌بخشد.

روی هم رفته، داده‌های مندرج در جدول شماره ۲ بیانگر آن است که رشته علوم سیاسی و روابط بین‌الملل و به طور کلی مطالعات و پژوهش‌های علمی در حوزه مسائل

سیاسی و بین‌المللی در ایران، طی سال‌های اخیر نسبت به گذشته علاوه بر گسترش و رشد روز افزون، از استقلال و تخصص علمی فزاینده‌ای نیز برخوردار شده است. نشریات تخصصی علوم سیاسی از لحاظ نوع ناشر و صاحبان امتیاز (مؤسسات و اشخاصی که این نشریات را منتشر می‌کنند) از تنوع قابل ملاحظه‌ای برخوردارند. از ۵۵ عنوان نشریه شناسایی شده ۱۸ عنوان از سوی دانشگاه‌ها (۱۲ مورد دانشگاه‌های دولتی و ۶ مورد دانشگاه‌های غیر دولتی)، ۲۸ عنوان از سوی مؤسسات پژوهشی (۱۶ مورد مؤسسه دولتی و ۱۲ مورد مؤسسه غیردولتی)، ۵ عنوان از سوی اشخاص حقیقی و ۲ عنوان از سوی انجمن‌های علمی و ۲ عنوان نیز از سوی نهادهای سیاسی (غیرپژوهشی) منتشر می‌شوند. جدول زیر این موضوع را نشان می‌دهد:

جدول شماره ۳: توزیع نشریات تخصصی علوم سیاسی از لحاظ صاحبان امتیاز (مؤسسات منتشرکننده)

ناشر	دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی		مؤسسات پژوهشی		انجمن‌های علمی	اشخاص حقیقی	جمع
	دولتی	خصوصی و نیمه‌خصوصی	دولتی	خصوصی و نیمه‌خصوصی			
تعداد	۱۲	۶	۱۶	۱۲	۲	۵	۵۵
درصد	۲۱/۹	۱۰/۹	۲۹/۱	۲۱/۸	۳/۶	۹/۱	۱۰۰

همانطور که داده‌های مندرج در جدول شماره ۳ نشان می‌دهد مؤسسات پژوهشی دولتی و همچنین مؤسسات آموزشی دولتی به ترتیب بیشترین سهم را در انتشار نشریات تخصصی علوم سیاسی دارند و اگر این نکته را نیز در نظر داشته باشیم که تعداد زیادی از مؤسسات آموزشی یا پژوهشی ظاهراً غیردولتی، به صورت مستقیم و غیرمستقیم تحت حمایت سازمان‌های دولتی یا وابسته به دولت هستند، در این صورت می‌توان نتیجه گرفت تعداد نشریاتی که از طرف بخش خصوصی (اعم از مؤسسات یا اشخاص حقیقی منتشر می‌شوند) کمتر از یک چهارم کل نشریات است. این موضوع در محتوا، جهت‌گیری‌ها و مدیریت علمی این نشریات و به‌ویژه در وضعیت اداری و مالی و مدیریت اجرایی و توزیع این نشریات تأثیر مهمی برجا می‌گذارد که این موضوع خود بررسی جداگانه‌ای می‌طلبد.

در مورد نشریات متعلق به بخش خصوصی (اعم از آموزشی و پژوهشی) این نکته قابل ذکر است که غالب این نشریات بسیار نوپا هستند (۲) و هنوز سال‌های اولیه انتشار خود را تجربه می‌کنند و هنوز نمی‌توان نسبت به تداوم انتشار یا انتشار منظم

آنها اطمینان داشت. این وضعیت در مورد نشریات متعلق به اشخاص حقیقی بیشتر صدق می‌کند. تعدادی از این نشریات پس از چند شماره متوقف شده و یا انتشار آنها با وقفه‌های طولانی همراه بوده است. به‌علاوه، نگارنده در بررسی آمار مجوز انتشار نشریات تخصصی علوم سیاسی متوجه این موضوع شد که تعداد قابل ملاحظه‌ای از این مجوزها که توسط اشخاص حقیقی گرفته شده است، به رغم گذشت چند سال بدون استفاده مانده و هیچ شماره‌ای از آن عناوین نشریات منتشر نشده است.^۳ نتیجه اینکه، نشریات تخصصی علوم سیاسی و روابط بین‌الملل در ایران شدیداً وابسته به دولت و حمایت‌های دولتی هستند و انتشار نشریات خصوصی در این رشته با مشکلات و محدودیت‌های متعددی مواجه می‌باشد.

نشریات تخصصی علوم سیاسی در ایران را از لحاظ موضوعی می‌توان به دو دسته عام و خاص تقسیم کرد. منظور از نشریات عام، آن دسته از نشریات تخصصی هستند که محتوای آنها شامل همه زیررشته‌ها و موضوعات و مسائل مرتبط به علوم سیاسی و روابط بین‌الملل می‌شود. درحالی‌که منظور از نشریات خاص آن دسته از نشریاتی است که بر یکی از زیررشته‌ها یا موضوعات خاص مرتبط با علوم سیاسی و روابط بین‌الملل تمرکز دارند. از میان ۵۵ عنوان نشریه شناسایی شده، ۱۲ عنوان از نوع عام و بقیه از نوع خاص هستند. نشریات نوع دوم را از لحاظ گرایش‌های تخصصی و تمرکز خاص می‌توان به ۱۰ دسته: روابط بین‌الملل، مطالعات منطقه‌ای، حقوق سیاسی و نهادهای سیاسی، افکار و عقاید سیاسی؛ تاریخ سیاسی، اقتصاد سیاسی، مطالعات و بررسی‌های راهبردی، سیاست‌گذاری عمومی، مطالعات دفاعی و امنیتی و انقلاب اسلامی تقسیم‌بندی کرد. جدول زیر توزیع نشریات تخصصی علوم سیاسی را از لحاظ موضوعی نشان می‌دهد.

جدول شماره ۴: توزیع نشریات تخصصی علوم سیاسی ایران برحسب تمرکز موضوعی و محتوای نشریات (۸۵-۱۳۴۹)

ردیف	انواع										تعداد	نسبت
	انقلاب اسلامی	مطالعات دفاعی و امنیتی	تاریخ سیاسی	اقتصاد سیاسی	مطالعات راهبردی	سیاست داخلی	افکار و عقاید سیاسی	حقوق و نهادهای سیاسی	مطالعات منطقه‌ای	روابط بین‌الملل		
۵۵	۲	۳	۴	۳	۵	۳	۱۱	۲	۶	۴	۱۲	
۱۰۰	۳/۶	۵/۵	۷/۲	۵/۵	۹/۱	۵/۵	۲۰	۳/۶	۱۰/۵	۷/۳	۲۱/۸	

داده‌های مندرج در جدول شماره ۴ نشان می‌دهد بیش از یک پنجم نشریات تخصصی علوم سیاسی را نشریاتی تشکیل می‌دهند که تمرکز موضوعی مشخصی ندارند و تقریباً تمامی موضوعات و مباحث سیاسی و بین‌المللی را دربرمی‌گیرند. اکثر قریب به اتفاق این نشریات از سوی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و به عبارت دقیق‌تر از سوی گروه‌های آموزشی علوم سیاسی منتشر می‌شوند. از میان نشریاتی که بر زیررشته یا موضوع خاصی تمرکز دارند، بیشترین عناوین به افکار و عقاید سیاسی مربوط است و مطالعات منطقه‌ای و بررسی‌های راهبردی در رتبه بعدی قرار دارند. این در حالی است که برخی از زیر رشته‌ها و موضوعات نظیر حقوق سیاسی و نهادهای سیاسی پایین‌ترین سهم را به خود اختصاص می‌دهند و موضوعاتی نظیر سیاست مقایسه‌ای، سیاست‌گذاری عمومی و مدیریت سیاسی، مطالعات صلح و حل منازعه اصولاً هیچ جایگاهی در عناوین نشریات تخصصی علوم سیاسی ندارند.

محتوای نشریات تخصصی علوم سیاسی

به منظور بررسی محتوای علمی (مقالات) نشریات تخصصی علوم سیاسی، ابتدا سه دوره متمایز در تاریخچه و روند رشد کمی این نشریات در نظر گرفته‌ایم و برای هر یک از این دوره‌ها نمونه‌ای نسبتاً معرف از عناوین، شماره‌ها و مقالات نشریات آن دوره را (براساس روش سهمیه‌ای - سیمتاتیک) انتخاب کرده‌ایم:

۱- از دوره اول (۱۳۵۸ - ۱۳۴۹) ۳۳ مقاله از شماره‌های مختلف، ۲ عنوان نشریه (مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و مجله روابط بین‌الملل مؤسسه مطالعات بین‌المللی)

۲. از دوره دوم (سال‌های ۱۳۷۵ - ۱۳۶۶) ۶۶ مقاله از شماره‌های مختلف ۳ عنوان نشریه (مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، مجله سیاست خارجی: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت خارجه، مجله راهبرد: مرکز تحقیقات استراتژیک)

۳. از دوره سوم (سال‌های ۱۳۸۵ - ۱۳۷۶) ۱۰۰ مقاله از شماره‌های مختلف ۹ عنوان نشریه شامل: مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، مجله سیاست خارجی، مجله راهبرد، فصلنامه پژوهش حقوق و سیاست (دانشکده علامه طباطبایی)، فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی (دانشگاه شهید بهشتی)، فصلنامه مفید (دانشگاه مفید قم)

فصلنامه متین (پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی) پژوهش نامه علوم سیاسی (انجمن علوم سیاسی) و فصلنامه مطالعات بین المللی (مهدی ذاکریان)
جدول زیر توزیع نمونه انتخاب شده این مقاله را نشان می دهد:

جدول شماره ۵: نمونه انتخابی برای بررسی محتوای علمی نشریات تخصصی علوم سیاسی (۸۵-۱۳۴۹)

نمونه دوره	نشریات متعلق به دانشگاه ها و مؤسسات عالی آموزشی		نشریات متعلق به مؤسسات پژوهشی		نشریات متعلق به انجمن های علمی	نشریات متعلق به اشخاص حقیقی	جمع عناوین نشریات	تعداد مقالات
	غیردولتی	دولتی	غیردولتی	دولتی				
۱۳۴۹-۵۸	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۲	۳۳
۱۳۶۶-۷۵	۱	۰	۲	۰	۰	۰	۳	۶۶
۱۳۷۵-۸۶	۳	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۱۰۰
جمع کل	۵	۱	۵	۱	۱	۱	۱۴	۱۹۹

بعد از انتخاب نمونه، سعی شده مقالات انتخاب شده بر اساس ۵ مقوله زیر مورد بررسی قرار گیرند:

۱. موضوع: مقاله از لحاظ موضوعی به کدامیک از زیررشته ها و موضوعات علم سیاست مربوط است.
۲. نوع: مقاله از لحاظ فرآوری علمی از چه نوعی است؟ آیا ترجمه است یا اقتباس و گردآوری؟ آیا مرور است یا تألیف یا پژوهش؟
۳. رویکرد و رهیافت علمی: مقاله بر اساس کدام یک از رویکردها و رهیافت های مطرح در علوم سیاسی نگاشته شده است.
۴. روش شناسی: مقاله در جمع آوری و تحلیل داده ها تا چه حدی روشمند و معتبر است.
۵. یافته ها: مقاله حاوی چه نوع یافته هایی علمی است: آیا یافته های مقاله از نوع خطابه ای است یا ترویجی یا توسعه ای یا بنیادی و یا کاربردی؟

بررسی موضوعی مقالات

در بررسی موضوعی مقالات، با توجه به زیر رشته ها و موضوعات اصلی علم سیاست از یک سو و آن دسته از زیر رشته ها و موضوعاتی که در محافل آموزشی و پژوهشی سیاست در ایران مطرح هستند، مقالات نمونه در ذیل ۱۰ عنوان زیر طبقه بندی شدند:

۱. کلیات ۲. روش‌شناسی و فلسفه علم ۳. حقوق و نهادهای سیاسی بین‌المللی ۴. حقوق و نهادهای سیاسی داخلی ۵. سیاست بین‌الملل و سیاست خارجی ۶. افکار و عقاید سیاسی ۷. سیاست مقایسه‌ای ۸. تاریخ سیاسی ۹. اقتصاد سیاسی ۱۰. سیاست‌گذاری عمومی و مدیریت سیاسی

البته در هریک از عناوین مزبور که موضوعات مربوط به ایران بوده (مشخصاً از مورد چهارم به بعد) تقسیم‌بندی فرعی نیز صورت گرفته است؛ به این معنا که موضوع مقالات از این لحاظ که آیا به ایران مربوط بوده اند یا نه، مورد بررسی و طبقه‌بندی قرار گرفته‌اند.

نتیجه بررسی موضوعی مقالات به شرح زیر است:

۱. از ۳۳ مقاله مربوط به دوره اول (۱۳۵۸ - ۱۳۴۹)، ۹ مقاله به اقتصاد سیاسی (۱ مورد مربوط به ایران)، ۸ مقاله به کلیات علوم سیاسی، ۸ مقاله به سیاست بین‌الملل و سیاست خارجی (۱ مورد مربوط به ایران)، ۶ مقاله به حقوق و نهادهای سیاسی بین‌المللی، ۲ مقاله به سیاست‌گذاری (۱ مورد مربوط به ایران)، ۲ مقاله به افکار و عقاید سیاسی (۱ مورد مربوط به ایران)، ۲ مقاله مربوط به تاریخ سیاسی (۱ مورد مربوط به ایران) و ۱ مقاله به روش‌شناسی و فلسفه علم اختصاص دارد.
۲. از ۶۶ مقاله مربوط به دوره دوم (۱۳۶۶-۱۳۷۵) ۱۸ مقاله به سیاست بین‌الملل و سیاست خارجی (۵ مورد مربوط به ایران)، ۱۱ مقاله به افکار و عقاید سیاسی (۷ مورد مربوط به ایران)، ۸ مقاله به کلیات علوم سیاسی، ۸ مقاله به تاریخ سیاسی (همگی مربوط به ایران و اکثراً به انقلاب اسلامی)، ۷ مقاله به اقتصاد سیاسی (۳ مورد مربوط به ایران)، ۶ مقاله به نظام‌های سیاسی و سیاست مقایسه‌ای (۲ مورد مربوط به ایران)، ۵ مقاله به حقوق و نهادهای سیاسی بین‌المللی، ۲ مقاله به روش‌شناسی و فلسفه علم و ۱ مقاله به سیاست‌گذاری عمومی اختصاص دارد.
۳. از ۱۰۰ مقاله مربوط به دوره سوم (۱۳۸۵ - ۱۳۷۶) ۲۵ مقاله مربوط به سیاست بین‌الملل و سیاست خارجی (۱۰ مورد مربوط به ایران)، ۲۲ مقاله به افکار و عقاید سیاسی (۱۰ مورد مربوط به ایران)، ۱۴ مقاله به کلیات علوم سیاسی، ۱۲ مقاله به نظام‌های سیاسی و سیاست مقایسه‌ای (۶ مورد مربوط به ایران)، ۹ مقاله به تاریخ سیاسی (۸ مورد مربوط به ایران و اکثراً مربوط به انقلاب اسلامی) ۶ مقاله به حقوق و نهادهای سیاسی بین‌المللی و ۳ مقاله به روش‌شناسی و فلسفه علم اختصاص دارد.

جدول زیر توزیع موضوعی مقالات را در سه دوره مورد بررسی و همچنین در کل دوره نشان می‌دهد.

جدول شماره ۵: توزیع مقالات نشریات تخصصی علوم سیاسی از لحاظ موضوع (۱۳۸۵-۱۳۴۹)

موضوع	کل	دوره		تعداد	درصد تقریبی	۱۳۴۹-۵۸	تعداد	درصد تقریبی	۱۳۶۶-۷۵	تعداد	درصد تقریبی	۱۳۷۳-۸۵	تعداد	درصد تقریبی	۱۳۸۵-۹۹	تعداد	درصد تقریبی	۱۳۹۹	جمع کل	تعداد	درصد	تفکیک	تفکیک	
		تعداد	درصد تقریبی																					
سیاست بین‌الملل و سیاست خارجی	۳۳	۷	۱۹/۶	۱۳	۱۹/۵	۱۵	۱۵	۱۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵
تاریخ سیاسی	۱	۱	۳	۰	۰	۱	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲
سیاست‌گذاری عمومی و تصمیم‌گیری سیاسی	۱	۱	۳	۷	۲۲/۲	۸	۸	۸	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷
فکر و عقاید سیاسی	۱	۱	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
سیاست‌های سیاسی و مقایسه‌ای	۰	۰	۰	۳	۴/۶	۵	۵	۵	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
حقوق و نهادهای سیاسی داخلی	۰	۰	۰	۱	۱/۵	۱	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲
حقوق و نهادهای سیاسی بین‌المللی	۴	۵	۷/۶	۵	۷/۶	۶	۶	۶	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
روش‌شناسی و فلسفه علم سیاست	۱	۳	۱۹/۶	۸	۱۲/۲	۱۴	۱۴	۱۴	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
کلیات	۷	۷	۱۹/۶	۸	۱۲/۲	۱۴	۱۴	۱۴	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
موضوع	۵۸-۱۳۴۹	۷۵-۱۳۶۶	۸۵-۱۳۷۳	۹۹-۱۳۸۵	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹	۹۹-۱۳۹۹

پژوهشنامه علوم سیاسی • شماره ۵ • پاییز ۱۳۸۵

داده‌های موجود در جدول شماره ۶ نشان می‌دهد موضوع مقالات نشریات تخصصی علوم سیاسی در سه دوره مورد نظر این بررسی، از تنوع و در عین حال از دگرگونی‌های قابل ملاحظه‌ای برخوردار بوده است:

- سهم مباحث مربوط به سیاست بین‌الملل و سیاست خارجی در هر سه دوره زیاد (بیش از ۲۵٪ کل مقالات) بوده است درحالی‌که سهم مباحث مربوط به سیاست‌گذاری عمومی و حقوق سیاسی و نهادهای سیاسی داخلی و همچنین روش‌شناسی و فلسفه علم، در هر سه دوره بسیار کم (بین ۲ تا ۳ درصد کل مقالات) بوده است.

- سهم مباحث مربوط به اقتصاد بین‌الملل (غیر مربوط به ایران و همچنین حقوق و نهادهای سیاسی بین‌المللی در دوره اول بسیار زیاد (به ترتیب ۱۶/۸ درصد و ۱۱ درصد) بوده است درحالی‌که در دوره دوم کم (به ترتیب ۶ درصد و ۷/۶ درصد) و در دوره سوم باز هم کمتر (به ترتیب ۱ درصد و ۶ درصد) شده است.

- سهم موضوعات مرتبط با نظام‌های سیاسی و سیاست تطبیقی در دوره اول تقریباً صفر بوده در حالی‌که در دوره دوم به ۶/۱ درصد و در دوره سوم به ۱۰ درصد مقالات افزایش یافته است. (البته بخش اعظم این نوع مقالات یا اصولاً ربطی به ایران نداشته و یا به دوره قبل از انقلاب مربوط بوده است).

- سهم موضوعات مرتبط با افکار و عقاید سیاسی در دوره اول بسیار کم (۳ درصد) بوده است؛ در حالی‌که در دوره دوم به ۱۶/۶ درصد و در دوره سوم به ۲۲ درصد افزایش یافته است و بعد از سیاست بین‌الملل دومین فراوانی و نسبت را داشته است.

- سهم موضوعات مربوط به تاریخ سیاسی ایران در دوره اول بسیار کم (۳ درصد) بوده ولی در دوره دوم و سوم افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است. (به ترتیب ۱۱/۲ درصد و ۹ درصد بوده است).

- سهم مباحث مربوط به ایران در همه موضوعات، در دوره اول بسیار کم (حدود ۱۵ درصد مقالات) بوده است؛ در حالی‌که در دوره دوم به ۳۷/۸ درصد و در دوره سوم به ۴۰ درصد مقالات افزایش یافته است.

بررسی نوع مقالات

مقالات مندرج در نشریات تخصصی علوم سیاسی صرف‌نظر از موضوعشان، از لحاظ اینکه محصول چه نوع فعالیت علمی هستند مورد بررسی و طبقه‌بندی قرار گرفته‌اند. در این بررسی، مقالات نمونه را به چهار نوع اصلی تقسیم کرده ایم: ترجمه‌ای، مروری، تألیفی و پژوهشی که منظور از هر یک از آنها به شرح زیر است:

• مقالات ترجمه‌ای، محصول برگردان یک متن مشخص از زبانی دیگر به زبان فارسی هستند.

• مقالات مروری، محصول جمع‌آوری اطلاعات و مباحث علمی از منابع مختلف و تنظیم و ارائه آنها بدون بررسی و تحلیل این اطلاعات و مباحث، توسط نویسنده مقاله می‌باشد.

• مقالات تألیفی، مقالاتی هستند که گرچه از طریق جمع‌آوری و تنظیم داده‌ها و یافته‌های موجود در منابع دیگر تهیه شده اند اما نویسنده از طریق سازماندهی مباحث و بررسی و تحلیل مجدد داده‌ها و یافته‌ها، به توضیح یا ارزیابی آنها مبادرت می‌ورزد.

• مقالات پژوهشی، مقالاتی هستند که یا حاوی داده‌های جدیدی هستند که نویسنده با کاربرد روش‌های معتبر آنها را استخراج، جمع‌آوری و طبقه‌بندی کرده است و یا حاوی بررسی و تحلیل روشمند داده‌های موجود باشد؛ به‌نحوی که به یافته‌های علمی جدیدی درباره موضوع منجر شده باشد و یا اینکه حاوی ترکیبی از هر دو کار نامبرده باشد.

بر این اساس و با بررسی مقالات نمونه، نتایج زیر به‌دست آمد:

از مجموع ۳۳ مقاله مربوط به دوره اول، ۵ مقاله از نوع ترجمه، ۱۰ مقاله از نوع مروری ۱۷ مقاله از نوع تألیفی و ۲ مقاله از نوع پژوهشی بوده‌اند. از ۶۶ مقاله مربوط به دوره دوم نیز ۱۴ مقاله از نوع ترجمه، ۱۲ مقاله از نوع مروری، ۳۶ مقاله از نوع تألیفی و ۴ مقاله از نوع پژوهشی بوده‌اند. از ۱۰۰ مقاله مربوط به دوره سوم نیز ۵ مقاله از نوع ترجمه، ۱۵ مقاله از نوع مروری، ۷۲ مقاله از نوع تألیفی و ۸ مقاله از نوع پژوهشی بوده‌اند. جدول زیر فراوانی و نسبت انواع مقاله‌ها را در سه دوره مورد بررسی نشان می‌دهد:

جدول شماره ۷: توزیع مقالات نشریات تخصصی علوم سیاسی از لحاظ نوع فعالیت علمی (۱۳۸۵-۱۳۴۹)

دوره	مقالات	ترجمه‌ای	مروری	تألیفی	پژوهشی	جمع کل
۱۳۴۹-۵۸	تعداد	۵	۱۰	۱۷	۱	۳۳
	درصد(تقریبی)	۱۵	۳۰/۳	۵۱/۷	۳	۱۰۰
۱۳۶۶-۷۵	تعداد	۱۴	۱۲	۳۶	۴	۶۶
	درصد(تقریبی)	۲۱/۲	۱۸/۲	۵۴/۶	۶	۱۰۰
۱۳۷۶-۸۵	تعداد	۵	۱۵	۷۲	۸	۱۰۰
	درصد(تقریبی)	۵	۱۵	۷۲	۸	۱۰۰
	تعداد	۲۴	۳۷	۱۲۵	۱۳	۱۹۹
جمع کل	درصد(تقریبی)	۱۲/۱	۱۸/۶	۶۲/۸	۶/۵	۱۰۰

داده‌های جدول شماره ۷ نشان می‌دهد:

- در هر سه دوره، سهم مقالات تألیفی به نسبت دیگر انواع مقالات بسیار زیاد (به ترتیب ۵۱/۷ درصد، ۵۴/۶ درصد و ۷۲ درصد) بوده است در حالی که سهم مقالات پژوهشی بسیار کم (به ترتیب ۳ درصد، ۶ درصد و ۸ درصد) بوده است.
- سهم مقالات مروری در دوره اول نسبتاً زیاد (۳۰/۳ درصد) بوده ولی در دو دوره بعد به ترتیب به ۱۸/۲ درصد و ۱۵ درصد کاهش یافته است.
- سهم مقالات ترجمه در دوره اول و دوم نسبتاً زیاد (به ترتیب ۱۵ درصد و ۲۱/۲ درصد) بوده ولی در دوره سوم (به ۵ درصد) کاهش یافته است.
- سهم مقالات پژوهشی گرچه در مجموع بسیار کم بوده ولی طی دوره دوم و سوم روند رو به رشدی داشته است.

رویکرد و رهیافت علمی مقالات

مقالات نمونه از لحاظ رویکرد و رهیافت نسبت به امور سیاسی نیز مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در این مورد، پنج رویکرد و رهیافت رایج در مباحث و نوشته‌های مربوط به سیاست در ایران مورد توجه قرار گرفت:

- رویکرد و رهیافت حقوقی که امور سیاسی را اصولاً از منظر نهادها و هنجارهای حقوقی مورد شناخت و ارزیابی قرار می‌دهد.
- رویکرد و رهیافت فلسفی که امور سیاسی را از منظر اندیشه‌ها و افکار سیاسی مورد توجه قرار می‌دهد.
- رویکرد و رهیافت تاریخی که امور سیاسی را از منظر رویدادها و شخصیت‌ها مورد بررسی قرار می‌دهند.
- رویکرد و رهیافت مذهبی که از منظر عقاید و احکام مذهبی (کلام و فقه) به امور سیاسی می‌نگرد.
- رویکردها و رهیافت‌های علوم اجتماعی که امور سیاسی را از منظر گروه‌بندی‌ها، ساختارها و رفتارهای اجتماعی مورد بررسی قرار می‌دهد.

البته در بررسی این جنبه از مقالات می‌توان به تقسیم بندی‌های فرعی بیشتری نیز پرداخت و مثلاً کاربرد انواع رهیافت‌های علوم اجتماعی و یا انواع رهیافت‌های فلسفی و ... را نیز مورد شناسایی قرار داد. اما در اینجا به همین اندازه بسنده می‌کنیم. در هر صورت، نتیجه بررسی رویکردها و رهیافت‌های علمی حاکم بر مقالات مورد نظر به شرح زیر است:

● از ۳۳ مقاله مربوط به دوره اول در ۲۲ مقاله با رویکرد و رهیافت حقوقی، در ۶ مقاله با رویکرد و رهیافت علوم اجتماعی، در سه مقاله با رویکرد و رهیافت فلسفی و در ۳ مقاله نیز با رویکرد و رهیافت تاریخی به موضوع مورد نظر پرداخته شده است.

● از ۶۶ مقاله مربوط به دوره دوم نیز در ۳۱ مقاله از رویکردها و رهیافت‌های علوم اجتماعی، در ۱۲ مقاله از رهیافت تاریخی، در ۹ مقاله از رویکرد، در ۸ مقاله از رویکرد حقوقی و در ۵ مقاله نیز از رهیافت مذهبی استفاده شده است.

● از ۱۰۰ مقاله مربوط به دوره سوم، ۵۵ مقاله با رویکرد علوم اجتماعی، ۲۰ مقاله با رهیافت فلسفی، ۱۱ مقاله با رهیافت تاریخی، ۷ مقاله با رویکرد حقوقی و ۷ مقاله نیز با رهیافت مذهبی نگاشته شده‌اند.

جدول زیر فراوانی و نسبت هریک از این رویکردها و رهیافت‌ها را در مقالات مورد بررسی نشان می‌دهد:

جدول شماره ۸: توزیع مقالات نشریات تخصصی علوم سیاسی از لحاظ نوع رویکرد و رهیافت علمی (۱۳۴۹-۱۳۸۵)

دوره	مقالات	حقوقی	فلسفی	تاریخی	علوم اجتماعی	مذهبی (کلامی - فقهی)	جمع کل
۱۳۴۹-۵۸	تعداد	۲۲	۳	۲	۶	۰	۳۳
	درصد تقریبی	۶۷	۹	۶	۱۸	۰	۱۰۰
۱۳۶۶-۷۵	تعداد	۸	۹	۱۲	۳۲	۵	۶۶
	درصد تقریبی	۱۲/۰۷	۱۴/۰۸	۱۸/۱	۴۸/۲۵	۷/۵	۱۰۰
۱۳۷۶-۸۵	تعداد	۷	۲۰	۱۱	۵۵	۷	۱۰۰
	درصد تقریبی	۷	۲۰	۱۱	۵۵	۷	۱۰۰
جمع کل	تعداد	۳۷	۳۲	۲۵	۹۳	۱۲	۱۹۹
	درصد	۱۸/۶	۱۶/۰۵	۱۲/۵۵	۴۶/۸	۶	۱۰۰

داده‌های جدول شماره ۸ نشان می‌دهد:

- سهم رویکرد و رهیافت حقوقی به امور سیاسی در دوره اول بسیار زیاد (۶۷ درصد) بوده است در حالی که این سهم در دوره‌های دوم و سوم به شدت (به ترتیب به حدود ۱۲ و ۷ درصد) کاهش یافته است.
- سهم رویکردها و رهیافت‌های فلسفی به امور سیاسی در دوره اول بسیار کم (۹ درصد) بوده ولی در دوره‌های دوم و سوم (به ترتیب به حدود ۱۴ و ۲۰ درصد) افزایش یافته است.

• سهم رویکردها و رهیافت‌های علوم اجتماعی که در دوره اول کم (۱۸ درصد) بوده، در دوره دوم و سوم به شدت (به ترتیب به ۴۸/۲۵ و ۵۵ درصد) افزایش یافته است و به رویکرد و رهیافت مسلط بر علوم سیاسی ایران تبدیل شده است.

• رویکرد و رهیافت‌های مذهبی (کلامی - فقهی) که در دوره اول سهمی در مباحث علوم سیاسی در ایران نداشته است. در دوره‌های دوم و سوم سهم قابل ملاحظه و فزاینده‌ای (به ترتیب ۵ و ۷ درصد) پیدا کرده است.

وضعیت روش‌شناختی مقالات

مقالات نمونه از لحاظ روش‌شناختی نیز مورد بررسی قرار گرفته‌اند. هدف این بررسی این بود که مشخص شود اولاً آیا در این مقالات روش مشخصی از میان روش‌های مرسوم در مطالعات علوم سیاسی به صورت ملموس و آشکار (نه لزوماً اعلام شده) به کار گرفته شده است یا خیر؛ ثانیاً اطلاعات و داده‌های مورد بررسی در این مقالات از منابع اصلی و دست‌اول جمع‌آوری شده‌اند یا خیر. البته در بررسی روش‌شناختی مقالات نیز جای بررسی‌های بیشتر، نظیر مشخص کردن سهم روش‌های مختلف و یا اعتبار و تناسب و پایایی روش‌های به کار گرفته شده وجود دارد اما در اینجا به همین اندازه بسنده شده است. لازم به ذکر است بررسی روش‌شناختی مقالات فقط به مقالات نوع تالیفی محدود شده است زیرا در مورد مقالات ترجمه‌ای اصولاً مسأله روش به مترجم ربطی ندارد و در مورد مقالات نیز چندان موضوعیتی با فضای خاص آن ندارد. در مورد مقالات نوع پژوهشی نیز اصولاً درجاتی از روشمندی وجود داشته است که آنها را در زمره آن قرار داده‌ایم. در هر صورت نتیجه بررسی روش‌شناختی مقالات تالیفی نشان می‌دهد که:

• از ۱۷ مقاله تالیفی مربوط به دوره اول، ۶ مقاله براساس روش مشخص تهیه و نگاشته شده استریال درحالی که ۱۱ مقاله دیگر فاقد این خصیصه است. همچنین در ۱۳ مقاله عمدتاً از منابع و مآخذ دست‌اول و اصلی استفاده شده است و ۴ مقاله دیگر عمدتاً بر اساس منابع غیراصلی و غیردست‌اول تهیه شده‌اند.

• از ۳۶ مقاله تالیفی مربوط به دوره دوم، ۱۸ مقاله دارای روش مشخص و ۱۸ مقاله فاقد روش مشخص بودند. همچنین در ۲۵ مقاله عمدتاً از منابع اصلی و دست‌اول استفاده شده است درحالی که ۱۱ مقاله دیگر عمدتاً بر منابع غیراصلی و غیردست‌اول استوارند.

• از ۷۲ مقاله تألیفی و پژوهشی مربوط به دوره سوم، ۲۲ مقاله از روشی مشخص سود برده اند؛ درحالی که ۵۰ مقاله دیگر فاقد این خصیصه است. همچنین در ۳۳ مقاله عمدتاً از منابع اصلی و دست‌اول استفاده شده است؛ درحالی که ۳۹ مقاله دیگر عمدتاً بر منابع غیر اصلی و غیردست‌اول تکیه دارند. جدول زیر، فراوانی و نسبت مقالات را از لحاظ روش‌شناسی و نوع منابع و مآخذ در سه دوره مورد بررسی نشان می‌دهد:

جدول شماره ۹: توزیع مقالات نشریات تخصصی علوم سیاسی از لحاظ روش‌شناسی (۸۵-۱۳۴۹)

دوره	مقالات	روشمند	غیرروشمند	جمع	متکی به منابع اصلی	متکی به منابع غیر اصلی	جمع کل
۱۳۴۹-۵۸	تعداد	۶	۱۱	۱۷	۱۳	۴	۱۷
	درصد تقریبی	۳۵/۳	۶۴/۷	۱۰۰	۷۶/۵	۲۳/۵	۱۰۰
۱۳۶۶-۷۵	تعداد	۱۸	۱۸	۳۶	۲۵	۱۱	۳۶
	درصد تقریبی	۵۰	۵۰	۱۰۰	۶۹/۴	۳۰/۶	۱۰۰
۱۳۷۶-۸۵	تعداد	۲۲	۵۰	۷۲	۳۳	۳۹	۷۲
	درصد تقریبی	۳۰/۶	۶۹/۴	۱۰۰	۴۵/۸	۵۴/۲	۱۰۰
جمع کل	تعداد	۴۶	۷۹	۱۲۵	۷۱	۵۴	۱۲۵
	درصد تقریبی	۳۶/۸	۶۱/۳	۱۰۰	۵۹/۸	۴۰/۲	۱۰۰

داده‌های مندرج در جدول شماره ۹ نشان می‌دهد که:

- سهم مقالات غیر روشمند در هر سه دوره نسبتاً زیاد است و در مجموع بیش از ۶۰ درصد از مقالات را شامل می‌شود. (البته در دوره دوم این سهم کاهش قابل ملاحظه‌ای پیدا می‌کند).
- سهم مقالات مبتنی بر منابع غیر اصلی و غیردست‌اول نیز که در دوره اول چندان زیاد نیست (۲۳/۵ درصد) در دوره‌های دوم و به‌ویژه در دوره سوم روندی فزاینده پیدا می‌کند و به ترتیب به ۳۰/۶ و ۵۴/۲ درصد می‌رسد.

یافته‌های علمی مقالات

مقالات نمونه از لحاظ یافته‌های علمی نیز مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در این مورد مقالات در پنج دسته زیر طبقه بندی شدند:

- مقالات خطابه‌ای یا تبلیغاتی مقالاتی هستند که اصولاً فاقد یافته علمی و صرفاً حاوی عقاید و ترجیحات سیاسی شخصی نویسنده مقاله هستند.
- مقالات ترویجی که اگرچه فاقد یافته‌های علمی جدید هستند اما یافته‌های موجود در دیگر نوشته‌ها و پژوهش‌ها در این مقالات جمع‌آوری، تنظیم و ارائه شده است.
- مقالات توسعه‌ای، که در آنها یافته‌های علمی کاملاً جدیدی ارائه نمی‌شود، اما یافته‌های موجود مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌گیرند و به این ترتیب به بسط دانش خواننده در مورد آن یافته‌ها کمک می‌کند.
- مقالات بنیادی که در آنها یافته‌های علمی جدیدی ارائه می‌شود. (اعم از تولید داده‌های کاملاً جدید و طبقه‌بندی شده و یا فرآوری و تحلیل آن داده‌ها).
- مقالات کاربردی که گرچه در آنها یافته‌های علمی جدیدی وجود ندارد اما از یافته‌های علمی موجود به منظور ارائه راه‌حل‌های عملی برای مسائل و مشکلات سیاسی استفاده شده است و به عبارت دیگر حاوی راهبرد یا سیاست خاصی برای مواجهه با یک مشکل خاص سیاسی (اعم از داخلی یا خارجی) هستند.
- یادآوری می‌شود در بررسی یافته‌های علمی مقالات نیز فقط مقالات تألیفی و پژوهشی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. زیرا یافته‌های علمی مقالات ترجمه‌ای اصولاً ربطی به مترجم ندارند و مقالات مروری نیز تعریف خاص خود را دارند که بحث یافته‌های علمی در آنها موضوعیتی ندارد.
- در هر صورت، نتیجه بررسی یافته‌های علمی مقالات نمونه به شرح زیر است:
- از ۱۸ مقاله تألیفی و پژوهشی دوره اول، یافته‌های ۱۲ مقاله از نوع ترویجی، ۶ مقاله از نوع توسعه‌ای و ۱ مقاله از نوع بنیادی بوده است.
- از ۴۰ مقاله تألیفی و پژوهشی دوره دوم، یافته‌های ۱۶ مقاله از نوع توسعه‌ای، ۱۴ مقاله از نوع ترویجی، ۴ مقاله از نوع خطابه‌ای، ۴ مقاله از نوع کاربردی و ۲ مقاله از نوع بنیادی هستند.
- از ۸۰ مقاله تألیفی و پژوهشی مربوط به دوره سوم، یافته‌های ۳۲ مقاله از نوع ترویجی، ۳۱ مقاله از نوع توسعه‌ای ۹ مقاله از نوع خطابه‌ای، ۵ مقاله از نوع بنیادی و ۳ مقاله از نوع کاربردی هستند.

جدول زیر توزیع و نسبت یافته‌های مقالات مورد بررسی را نشان می‌دهد.

دوره	مقالات و تبلیغاتی	خطابه‌ای	ترویجی	توسعه‌ای	بنیادی	کاربردی	جمع
۱۳۵۸-۴۹	تعداد	۰	۱۲	۶	۱	۰	۱۹
	درصد تقریبی	۰	۶۳/۲	۳۱/۸	۵	۰	۱۰۰
۱۳۶۶-۷۵	تعداد	۴	۱۴	۱۶	۲	۴	۴۰
	درصد تقریبی	۱۰	۳۵	۴۰	۵	۱۰	۱۰۰
۱۳۷۶-۸۵	تعداد	۹	۳۲	۳۱	۵	۳	۸۰
	درصد تقریبی	۱۳	۵۸	۵۳	۸	۷	۱۳۹
جمع کل	تعداد	۱۳	۵۸	۵۳	۸	۷	۱۳۹
	درصد تقریبی	۹/۴	۴۱/۷	۳۸/۱	۵/۸	۵	۱۰۰

داده‌های جدول شماره ۱۰ نشان می‌دهد که:

- در هر سه دوره سهم یافته‌های ترویجی و توسعه‌ای در مقالات مورد بررسی بسیار زیاد (به ترتیب ۴۱/۷ و ۳۸/۱ درصد) بوده است. در مقابل، سهم یافته‌های بنیادی و کاربردی در هر سه دوره بسیار پایین (به ترتیب ۵/۸ و ۵ درصد) بوده است.
- سهم یافته‌های ترویجی در دوره اول بسیار زیاد (۶۳/۲ درصد) بوده است. در حالی که این سهم در دوره دوم به ۳۵ درصد کاهش یافته و در دوره سوم با افزایش مجدد به ۴۰/۵ درصد رسیده است.
- سهم یافته‌های توسعه‌ای در دوره های دوم و سوم به نسبت دوره اول افزایش قابل ملاحظه‌ای نشان می‌دهد.
- سهم یافته‌های کاربردی که در دوره اول تقریباً صفر بوده است در دوره دوم به ۱۰ درصد افزایش یافته و در دوره سوم با کاهش مجدد به کمتر از ۴ درصد رسیده است.
- سهم یافته‌های بنیادی به رغم اینکه در مجموع بسیار کم بوده است طی دوره دوم و سوم افزایش قابل ملاحظه‌ای را نشان می‌دهد.

• سهم یافته‌های خطابه‌ای - تبلیغاتی که در دوره اول تقریباً صفر بوده است، در دوره‌های دوم و سوم افزایش قابل ملاحظه‌ای پیدا کرده و به ترتیب ۱۰ و ۱۱ درصد مقالات را به خود اختصاص داده است.

درجات علمی نشریات علوم سیاسی

نشریات تخصصی گرچه از لحاظ جواز انتشار و وضعیت حقوقی همچون دیگر نشریات تابع قانون مطبوعات‌اند اما از لحاظ وضعیت و اعتبار علمی تابع ضوابط خاصی هستند که تدوین و اجرای آن به عهده وزارت علوم است. مسئولین نشریات علمی در رشته‌های مختلف، پس از اخذ مجوزهای لازم از وزارت ارشاد و انتشار چند شماره از نشریه خود، می‌توانند خواهان بررسی اعتبار علمی نشریه خود از سوی کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور شوند. آن کمیسیون نیز در قالب آیین‌نامه تعیین اعتبار مجله‌های علمی این تقاضاها را مورد بررسی قرار می‌دهد. در صورت احراز شرایط (اعم از شرایط علمی، مدیریتی و اجرایی) متناسب با کیفیت علمی نشریات، یکی از درجات علمی ترویجی یا علمی - پژوهشی را به آنها اعطا می‌کند. به‌هرحال برخورداری نشریات تخصصی از درجات علمی رسمی، صرفنظر از مباحث و مناقشاتی که ممکن است بر سر معیارها یا روند کسب این درجات باشد - به نوبه خود یکی از معیارهای کیفیت این نشریات است و بررسی تعداد نشریات تخصصی علوم سیاسی که از این درجات برخوردار هستند نیز می‌تواند در ارزیابی کیفیت این نشریات به ما کمک کند.

اطلاعات موجود در شناسنامه‌ها و پرونده‌های نشریات تخصصی علوم سیاسی نشان می‌دهد که در دوره اول مورد بررسی این مقاله، هیچ‌یک از معدود نشریات علوم سیاسی از درجه علمی برخوردار نبوده‌اند. اما در دوره دوم، دست کم ۲ مورد از چند نشریه در حال انتشار، از درجات علمی برخوردار بوده‌اند و در دوره سوم - به‌ویژه در سال‌های اخیر - نه تنها تعداد نشریات برخوردار از درجات علمی (از هر دو نوع) افزایش یافته است، بلکه تعداد بیشتری از این نشریات، تقاضاهای خود را برای کسب درجات علمی به کمیسیون مربوط ارسال کرده‌اند و کم و بیش همه این نشریات می‌کوشند خود را با معیارهای مطرح در آیین‌نامه مربوطه تطبیق دهند. جدول زیر تعداد نشریات برخوردار از درجات علمی را در دوره‌های مختلف مورد نظر این مقاله نشان می‌دهد:

جدول شماره ۱۱: تعداد و نسبت نشریات برخوردار از درجه علمی در رشته علوم سیاسی در ایران (۸۵-۱۳۷۹)

دوره	تعداد کل نشریات	نشریات درجه دار	درجه علمی - ترویجی	درجه علمی - پژوهشی	جمع
۱۳۷۹-۵۸	۳	تعداد	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۱۳۶۶-۷۵	۹	تعداد	۱	۱	۲
		درصد تقریبی	۱۱/۱	۱۱/۱	۲۲/۲
۱۳۷۶-۸۵	۵۵	تعداد	۶	۵	۱۱
		درصد تقریبی	۱۰/۹	۹	۱۹/۹

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

آنچه تاکنون ارائه شده، گزارشی توصیفی و کمی درباره وضعیت نشریات تخصصی علوم سیاسی در ایران است اما سؤال این مقاله این بود که وضعیت این نشریات بیانگر چه ویژگی‌ها و گرایش‌هایی در رشته علوم سیاسی در ایران است. داده‌ها و یافته‌هایی که در این مقاله درباره تاریخچه، وضعیت کمی و محتوای علمی این نشریات جمع‌آوری و طبقه‌بندی شده‌اند این امکان را فراهم کرده است که پاسخ‌هایی هرچند اجمالی به این سؤال داده شود. این پاسخ‌ها به شرح زیرند:

۱. رشته علوم سیاسی در ایران از آغاز تاکنون در مجموع شدیداً آموزش‌محور بوده است فعالیت‌های پژوهشی چندان اهمیت و جایگاهی در این رشته نداشته است. این موضوع را داده‌ها و یافته‌های این مقاله - به‌ویژه موارد ذیل - به خوبی تأیید می‌کنند:

- تأخیر چند ده‌ساله در انتشار نشریات تخصصی در این رشته
- معدود بودن مقالات علوم سیاسی در سال‌های اولیه انتشار نخستین نشریه تخصصی حقوق و علوم سیاسی
- معدود بودن عناوین نشریات تخصصی در ۲۵ ساله اول فعالیت و انتشار این‌گونه نشریات
- سهم بالای مقالات مرتبط با کلیات علوم سیاسی (که غالباً از نوع متون درسی هستند)

- سهم بالای مقالات ترجمه‌ای و مروری (که غالباً از نوع متون درسی هستند) به‌ویژه در دوره‌های اول و دوم مورد بررسی این مقاله.
- ۲. نه فقط اهمیت و جایگاه، بلکه ظرفیت و کیفیت فعالیت‌های پژوهشی در رشته علوم سیاسی در ایران، در سطح پایینی قرار داشته است.
- این موضوع نیز به‌ویژه با توجه به داده‌ها و یافته‌های زیر قابل تأیید است:
 - سهم ناچیز مقالات «پژوهشی» در نشریات تخصصی علوم سیاسی
 - سهم ناچیز مقالات مبتنی بر پژوهش‌های اصیل و منجر به یافته‌های «بنیادی»
 - سهم بالای مقالاتی که فاقد مبانی و معیارهای لازم پژوهش‌های روشمند هستند.
 - سهم ناچیز مقالات مرتبط با مباحث و مسائل مربوط به روش‌شناسی و فلسفه علم در نشریات تخصصی علوم سیاسی (مورد اخیر همچنین بیانگر آن است که آموزش فعالیت‌های پژوهشی در این رشته چندان اهمیت و جایگاهی ندارد).
- ۳. به‌رغم اینکه فعالیت‌های پژوهشی در رشته علوم سیاسی در ایران در مجموع اهمیت و جایگاه چندانی نداشته است، در سال‌های اخیر و به‌موازات رشد کمی نسبتاً سریع گروه‌های آموزشی، مؤسسات پژوهشی و دانش‌آموختگان این رشته، فعالیت‌های پژوهشی از رشد قابل ملاحظه‌ای برخوردار شده است.
- این موضوع را به‌ویژه داده‌ها و یافته‌های زیر تأیید می‌کنند:
 - افزایش عناوین نشریات تخصصی این رشته و تنوع موضوعی این نشریات به‌ویژه در مرحله سوم مورد بررسی.
 - رشد نسبتاً زیاد سهم مقالات «تألیفی» (در مقایسه با مقالات «ترجمه‌ای» و «مروری») در این نشریات
 - رشد هرچند کند سهم مقالات «پژوهشی» در این نشریات
- ۴. به‌رغم اینکه ظرفیت و کیفیت فعالیت‌های پژوهشی این رشته در ایران در مجموع پایین بوده است اما در سال‌های اخیر به‌موازات رشد کمی فعالیت‌های پژوهشی، ظرفیت و کیفیت این نوع فعالیت‌ها نیز هرچند به‌کندی - در حال افزایش و بهبود است.
- داده‌ها و یافته‌های زیر نیز مؤید این موضوع است:
 - تلاش گردانندگان بسیاری از نشریات تخصصی علوم سیاسی برای کسب معیارهای رسمی علمی (طبق آیین‌نامه‌های وزارت علوم) و برخوردار شدن تعداد قابل ملاحظه‌ای از این نشریات از درجات علمی (اعم از ترویجی یا پژوهشی)

- افزایش هر چند کند- سهم مقالات از نوع پژوهشی و همچنین مقالات منجر به یافته‌های توسعه‌ای و بنیادی در دوره‌های دوم و سوم
- افزایش سهم مقالات «تألیفی» نسبتاً روشمند در دوره‌های دوم و سوم (لازم به یادآوری است که رشد سریع کمی نشریات در دوره سوم، آثار منفی طبیعی خود را- از طریق کاهش نسبت مقالات با کیفیت به‌رغم افزایش عددی آنها- بر سطح کیفی نشریات در این دوره باقی گذاشته است)
- 5. علوم سیاسی در ایران در بخش اعظم تاریخچه خود (تقریباً تا زمان انقلاب) شدیداً تحت تأثیر و حتی وابسته به رشته حقوق بوده است اما در چند دهه اخیر به تدریج از استقلال و هویت علمی قابل ملاحظه‌ای برخوردار شده است. این موضوع نیز با داده‌ها و یافته‌های زیر تأیید می‌شود:
 - حضور این رشته به‌عنوان شریک درجه دوم رشته حقوق در نشریات مشترک. این دو رشته در سال‌های اولیه راه‌اندازی این نشریات و سپس حرکت به‌سوی سهم برابر در این نشریات در سال‌های اخیر و همچنین افزایش سریع نشریات کاملاً مستقل علوم سیاسی هم در مؤسسات آموزشی و هم پژوهشی.
 - سهم بسیار بالای موضوعات مربوط به حقوق (به‌ویژه حقوق بین‌الملل) در نشریات مثلاً در دوره اول مورد بررسی و کاهش شدید سهم این موضوعات در دوره‌های دوم و سوم.
 - سهم بسیار بالای رویکردها، رهیافت‌ها و روش‌های حقوقی در بررسی موضوعات و مسائل سیاسی مندرج در این نشریات در دوره اول و کاهش شدید سهم این رویکردها، رهیافت‌ها و روش‌ها در دوره‌های دوم و سوم.(گرچه گاه افزایش سهم روش‌های علوم اجتماعی و فلسفی در بررسی موضوعات سیاسی در مقالات مندرج در این نشریات در دوره‌های دوم و سوم صرفاً به سرشت بین‌رشته‌ای علم سیاست نسبت داده می‌شود، اما نباید انکار کرد این موضوع تا حدودی هم بیانگر آن است که این رشته به‌ویژه در ایران از لحاظ علمی هنوز فاقد هویت پارادایمی و روشی است و از این لحاظ تا حدودی به مجموعه‌ای از دیگر رشته‌های علوم انسانی وابسته است).
- 6. علوم سیاسی در ایران اصولاً خصلتی انتزاعی و نظری دارد و با امور انضمامی و کاربردی ارتباط چندانی ندارد.

این موضوع را داده‌ها و یافته‌های زیر تأیید می‌کنند:

• سهم بالای موضوعات کلی و عام (کلیات علوم سیاسی) و سهم پایین مباحث جزئی و خاص در مقالات و نشریات تخصصی در تمام دوره مورد بررسی.

• سهم بالای موضوعات و مباحث ذهنی و استدلالی نظیر مباحث حقوقی (در دوره اول و مباحث مربوط به افکار و عقاید سیاسی (در دوره های دوم و سوم و سهم پایین موضوعات و مباحث عینی و تجربی نظیر نظام‌ها و نهادهای سیاسی، سیاست‌گذاری و مدیریت سیاسی در نشریات تخصصی در همه ادوار مورد بررسی).

• سهم بالای مقالات، منجر به یافته‌های «ترویجی» و «توسعه‌ای» (عمدتاً از نوع مفهومی و نظرورزانه) و سهم پایین مقالات «راهبردی» و «کاربردی» در این نشریات در همه ادوار مورد بررسی.

• سهم بالای مباحث و گزاره‌های تحلیلی (کیفی) و سهم پایین شواهد و داده‌های آماری (کمی) در انواع مقالات مندرج در این نشریات

۷. علوم سیاسی در ایران در مجموع و به‌ویژه تا قبل از انقلاب با محدودیت‌ها و ملاحظات سیاسی نسبتاً زیادی مواجه بوده است. به عبارت دیگر احساس آزادی آکادمیک در میان اساتید و پژوهشگران این رشته ضعیف بوده است.

این موضوع را داده‌ها و یافته‌های زیر تأیید می‌کنند:

• سهم ناچیز مباحث مربوط به ایران (تقریباً در همه موضوعات) در دوره اول مورد بررسی

• سهم ناچیز مباحث مربوط به امور سیاسی داخلی ایران (به‌ویژه مباحث مربوط به نظام و نهادهای سیاسی و سیاست‌گذاری و مدیریت سیاسی داخلی) در هر سه دوره مورد بررسی.

• گرایش به طرح مباحث و مسائل سیاسی ایران در قالب مباحث کلی و عام نظیر افکار سیاسی و یا تاریخ سیاسی در دوره های دوم و سوم مورد بررسی

کلام آخر اینکه این مقاله را باید همچون یک بررسی اکتشافی اولیه تلقی کرد و پاسخ‌های ارائه شده به سؤال پژوهشی را نیز باید همچون فرضیه‌هایی در نظر گرفت که تأیید، تقویت یا ابطال هر یک از آنها نیازمند بررسی‌های دیگر، به‌ویژه بررسی موضوعاتی نظیر برنامه‌ریزی و مدیریت آموزشی و پژوهشی، روش‌ها و منابع تدریس، طرح‌های تحقیقاتی، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌های مربوط به این رشته در ایران است.

پی‌نوشت:

۱. در سال‌های اخیر، وزارت علوم، نشریات چند رشته‌ای را به تخصصی شدن تشویق کرده است و این کار را به عنوان یکی از شروط اعطای درجه علمی به آنان اعلام نموده است. در مواردی هم که از لحاظ عنوان و تشکیلات، امکان استقلال کامل رشته‌ای یک نشریه وجود ندارد این راهکار پیشنهاد شده است که هر نشریه فقط تا سه رشته را در بر گیرد و شماره‌های سالانه آن به تناوب به یکی از این رشته‌ها اختصاص یابد (و البته از هر رشته نیز در سال حداقل دو شماره منتشر شود).
۲. برای نمونه می‌توان به فصلنامه گفت‌مان (دکتر تاجیک) یا نشریه حقوق عمومی و حقوق بشر (دکتر امیرارجمند) و اندیشه سیاسی (امیرخسرو حاج علی) اشاره کرد.
۳. برای نمونه می‌توان به نشریه غرب شناسی (دکتر رشادی) نشریه آفت عمومی (بلندیان) اشاره کرد.